

پژوهش در تاریخ، سال یازدهم، شماره ۳۰، بهار و تابستان ۱۴۰۰

معرفی تازه‌های ایران‌شناسی (۴)

ترجمه نگار مروتی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۱

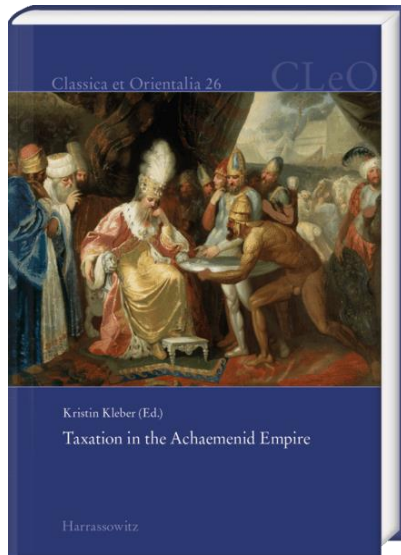
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۰۸

مطالب این بخش برگرفته از معرفی‌های کوتاهی است که به طور مرتب در وبسایت بیبلیوگرافیا ایرانیکا^۲ منتشر می‌شود. وبسایت مذکور همچون پایگاهی برای معرفی تازه‌های انتشارات ایران‌شناسی عمل می‌کند و از این نظر مرجعی آنلاین برای آگاهی از کتب و مقالات تازه این حوزه به شمار می‌آید. بیبلیوگرافیا ایرانیکا وابسته به نهاد یا سازمان خاصی نیست و توسط آرش زینی (دانشگاه آزاد برلین، گروه ایران‌شناسی) تأسیس شده و با همکاری شروین فریدنژاد، یزدان صفایی و سجاد امیری به طور مستمر به معرفی کتاب‌های تازه مربوط به پژوهش‌های ایران باستان می‌پردازد؛ مطالب پیش رو گلچینی از جدیدترین کتاب‌هایی هستند که در این وبسایت به زبان‌های اروپایی معرفی شده‌اند و در اینجا ترجمه‌ای فارسی از آنها همراه با تلخیص آمده است.

---

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران باستان دانشگاه تهران، negarmorovati71@gmail.com

^۲. biblioiranica.info

• مالیات در امپراتوری هخامنشیان^۱

کلب، کریستین، ۲۰۲۱: مالیات در امپراتوری هخامنشیان (مطالعات کلاسیک و شرقی)، ویسبادن: انتشارات هاراسوویتز.

مطالعات در مورد سلسله هخامنشیان در بین بخش‌های دانشگاهی مطالعات خاور نزدیک باستان، باستان‌شناسی، تاریخ باستان، فلسفه کلاسیک، مصرشناسی و زبان‌های سامی قرار می‌گیرد. هیچ دانشمندی به‌تنهایی نمی‌تواند به مطالعه جامع فرهنگ‌های بسیاری بپردازد که تحت

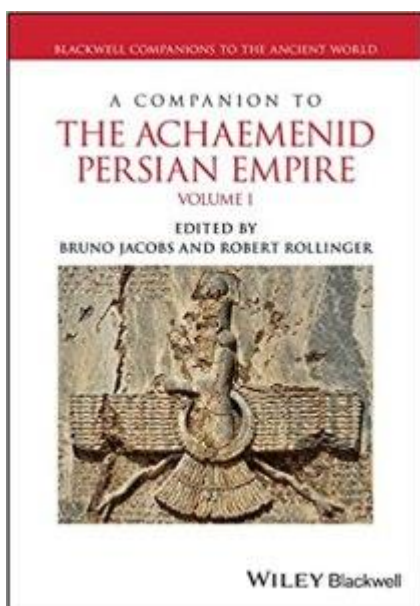
سیطره این امپراتوری بزرگ متحد شده بودند. برای مقابله با مشکلات مرتبط با سوابق متنی متنوع زبان‌های اکدی، مصری دموتیک، عیلامی، آرامی و یونانی، که با آن روبه‌رو هستیم، رویکردهای میان‌رشته‌ای یک ضرورت است.

در این ویرایش از کتاب، مجموعه مقالات کنفرانس آمستردام هلند در سال ۲۰۱۸م. با موضوع مالیات و مدیریت مالی در امپراتوری هخامنشیان ارائه شده که شامل مشارکت‌هایی در بابل، مصر، شام، آسیای صغیر و آراخوسیا می‌شود و توسط زبان‌شناسان و فرهنگ‌شناسان نوشته شده است. اما همچنان پاسخی برای برخی سؤالات وجود ندارد؛ مانند اینکه چگونه امپراتوری هخامنشی از ساتراپی‌ها درآمدهای مالیاتی را جمع‌آوری می‌کرد؟ آیا نهادهای محلی برای موفقیت حکومت به خدمت گرفته می‌شدند یا خیر؟ در این مطالعات ارزیابی می‌شود که هر منطقه چه نوع مالیاتی داشته و نحوه جمع‌آوری مالیات و مدیریت آن چگونه بوده است. از آنجایی که ما به بایگانی‌های دولتی شاهنشاهی دسترسی نداریم، پرونده‌های محلی مهم‌تر

---

¹ Kleber, Kristin (ed.), 2021, *Taxation in the Achaemenid Empire* (Classica et Orientalia, 26), Wiesbaden: Harrassowitz.

هستند، زیرا آنها تنها منبع قابل اعتماد ما هستند که به ما اجازه می‌دهد از بیانیۀ معروف اما غیرقابل اثبات در تاریخ هرودت درباره منابع دولت هخامنشی فراتر برویم.

• همراه با امپراتوری پارسی هخامنشی^۱

جیکوبز، برونو و روبرت رولینگر، ۲۰۲۱:

همراه با امپراتوری پارسی هخامنشی، ۲

جلد. هوبوکن، نیوجرسی: انتشارت ویلی

بلکول.

امپراتوری هخامنشیان اغلب به عنوان نخستین امپراتوری جهان معرفی می‌شود. با این وجود، ریشه‌های آن در سنت‌های شرق نزدیک است که بعضی از آنها اخیراً موضوع تجدید ارزیابی بوده‌اند. این کتاب با توجه به اینکه امپراتوری هخامنشیان از پیشینیان خود اقتباس‌های

زیادی در رابطه با ساختار، ایدئولوژی و رویکرد خود داشته، با ارزیابی منابع مکتوب و باستان‌شناسی، رویکردی خاص و مبتکرانه نسبت به این موضوع دارد. این کتاب به ارزیابی میراث امپراتوری و دریافت معاصر، متأخر و حتی مدرن آن می‌پردازد.

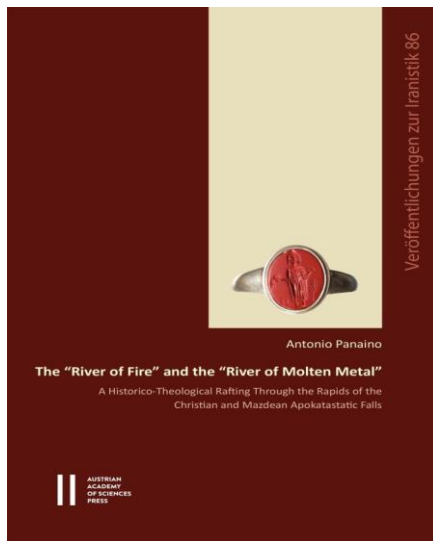
برای شناخت امپراتوری ایرانی هخامنشیان، باید تمامی منابع تاریخی مربوطه مانند منابع باستان‌شناسی را در نظر گرفت. این کتاب تأکید بر این دارد که امپراتوری هخامنشیان را باید از زوایای مختلفی بررسی کرد و نیز باید به بخش‌های شرقی توجه داشت که متأسفانه تاکنون از توجه به آن غفلت بسیار شده است و عمده توجهات به بخش غربی این امپراتوری بوده است. این کتاب نه تنها تاریخ سیاسی این امپراتوری، بلکه تاریخ مرتبط با سازمان‌ها، هنر، جامعه،

¹ Jacobs, Bruno & Robert Rollinger (eds.), 2021, *A companion to the Achaemenid Persian empire*, 2 vols. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.

اقتصاد و مذهب آن را نیز در نظر می‌گیرد تا بدین‌گونه تصویری کامل از این امپراتوری ارائه کرده و از شهرت ماندگار آن به نوعی قدردانی شود.

• **آموزه مسیحی و زرتشتی دربارهٔ احیا^۱**

پاناینو، آنتونیو، سال ۲۰۲۱: «رودخانهٔ آتش» و «رودخانهٔ فلزات مذاب»، گذری تاریخی-الهیاتی از میان جریان‌های تند احیا در آموزه‌های مسیحی و مزدایی، وین: انتشارات آکادمی علوم اتریش.

این کتاب به بازنمایی کلامی مزدایی در پایان تاریخ می‌پردازد. اگرچه معمولاً این موضوع در چارچوب مقولهٔ آخرالزمانی ارزیابی می‌شود، اما مباحث علمی به‌ندرت به موضوعی

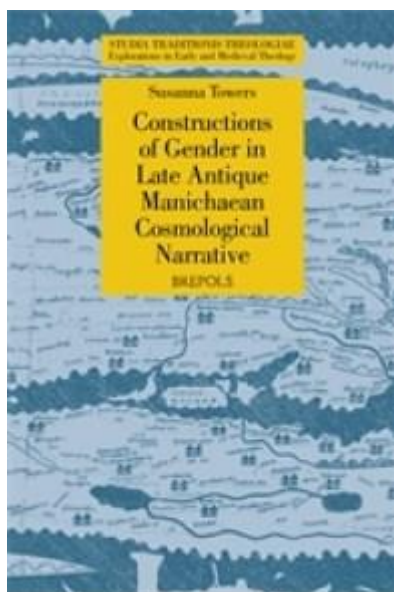
مناسب‌تر از آپوکاتاستاز^۲ (بازآفرینی کامل جهان از طریق نابودی دوزخ و نجات کل بشریت) پرداخته است. آموزهٔ رحمت جهانی اورمزد، در واقع یک نوآوری در سناریوی مذهبی ایران باستان محسوب می‌شود اما ارتباط آن با بعضی از الهیات مسیحی در دوران باستان متأخر

1. Panaino, Antonio. 2022. *The "River of Fire" and the "River of Molten Metal". A historico-theological rafting through the rapids of the Christian and Mazdean apokatastatic falls.* Vol. 62. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.

2. Apokatastasis. واژه‌ای باریشهٔ یونانی ἀποκατάστασις (apokatástasis) به‌معنای مرمت، بازسازی، نوسازی است اما در اصطلاح به آخرالزمان و بازآفرینی کامل جهان از طریق نابودی دوزخ و نجات کل بشریت اشاره دارد و بنا به این باور تمامی دوزخیان و اهریمن نیز در نهایت از دوزخ نجات پیدا خواهند کرد. بعضی از صاحب‌نظران معتقدند که این باور برای اولین بار در دین زرتشتی به‌عنوان یک آموزه ظاهر شد و از این دوره به‌عنوان wizarishn یا پایان تاریخ یاد می‌کردند - زمان جدایی و حل و فصل - که شر از بین می‌رود و جهان به حالت اولیه باز می‌گردد. ایدهٔ آپوکاتاستاز ممکن است از مفهوم باستانی چرخهٔ کیهانی گرفته شده باشد، که شامل تصور اجرام آسمانی است که پس از مدتی به موقعیت اولیه خود باز می‌گردند.

همچنان در تحلیل تطبیقی نقوش ایرانی «رودخانه فلزات مذاب» باید ارزیابی شود، که در آن شرارت افراد را پاک گردانده و دوزخ را نابود می‌کند.

• ساختارهای جنسیتی^۱

تورز، سوزانا، ۲۰۱۹: ساختارهای جنسیتی در روایت کیهان‌شناسی اواخر دوره مانوی کهن (مطالعات سنت و الهیات).

مانویت در سده سوم میلادی و در عصر ساسانیان ظهور کرد و توانست در ایران، امپراتوری روم، آسیای مرکزی و حتی فراتر از آن پیروان فراوانی پیدا کرده و شکوفا شود اما در قرن هشتم تا نهم، مانوی‌ها تحت آزار و اذیت مذاهب رقیب قرار گرفتند. مانی، بنیان‌گذار مانویت، ادعا می‌کرد که تجسم نهایی مجموعه‌ای از پیامبران الهی است که در طول تاریخ برای تشریح حکمت‌های الهی به پیامبری مبعوث شده‌اند.

در این تکنگاری، ساختارهای جنسیتی بر اساس روایت کیهان‌شناسی دوگانه رنگارنگ مانی ارزیابی می‌شود که در آن، مجموعه‌ای از خدایان جنسیتی با موجودات اهریمنی پادشاهی تاریکی در تعارض و کشمکش با یکدیگر هستند. ریشه‌های یهودی و گنوسی ساختارهای ادبی جنسیتی مانی نیز همراه با انتظارات جامعه عصر ساسانی ارزیابی می‌شود. بازسازی جنسیتی در ادبیات بعدی مانوی، شرایط در حال تغییر جامعه آن روزگار مانویان را منعکس می‌کند.

¹. Towers, Susanna, 2019, *Constructions of gender in late antique Manichaean cosmological narrative* (Studia Traditionis Theologiae 34).

این تکنگاره به عنوان اولین مطالعه عمده جنسیت در ادبیات مانوی، از رویکردهای مستقیمی برای مطالعه جنسیت در ادبیات دینی باستان متأخر استفاده می‌کند و هدف آن، ارائه تصویری از جامعه‌ای است که به طور تاریخی بدنام شده و مورد آزار قرار گرفته است.

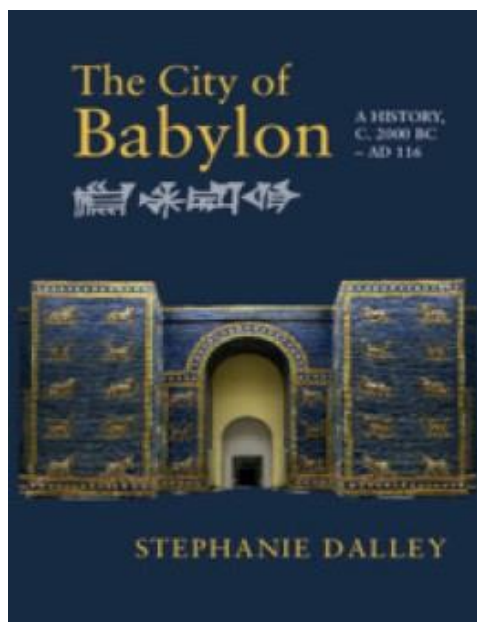
فهرست مطالب:

- ۱- معرفی
- ۲- پدر مانوی [پدر بزرگی]
- ۳- آرخون ارشد^۱ [پادشاه تاریکی]
- ۴- اولین انسان
- ۵- مادر زندگی [مادر حیات]
- ۶- دیو مادینه مانوی «آز» و یتزر هارا^۲
- ۷- دوشیزه نور
- ۸- نتیجه

---

^۱ طبق آموزه‌های دین مانوی، آرخون‌ها (Archons) موجب وسوسه‌های شیطانی انسان می‌گردند و انسان را به انجام کارهای بد و شر می‌فریبند. آرخون ارشد یا رئیس و سردسته آرخون‌ها همان پادشاه تاریکی و منشاء شر در دین مانویت (اهریمن) است که در مقابل پدر مانوی (پدر بزرگی) به عنوان منشاء خیر قرار می‌گیرد.

^۲ عبارت Yetzer Hara در دین یهود به تمایل مادرزادی به انجام بدی با نقض اراده خداوند اشاره دارد. در یهودیت سنتی، این عمل یک نیروی اهریمنی نیست، بلکه سوءاستفاده انسان از چیزهایی است که بدن فیزیکی برای بقا به آن احتیاج دارد، احتمالاً دلیل مقایسه این نیرو با دیو آز در اثر سوزان تورز همین باشد.

• شهر بابل^۱

دالی، استفانی، ۲۰۲۱، شهر بابل:
۲۰۰۰ سال قبل از میلاد-۱۱۶ میلادی،
کمبریج: انتشارات دانشگاه کمبریج.

داستان ۲۰۰۰ ساله شهر بابل حاکی از آن است که از یک دولت شهر تبدیل به پایتخت یک امپراتوری بزرگ جهان باستان می‌شود. این شهر، در طول تاریخ خود، تحت سلطه امپراتوری آشور، نبوکدنصر، داریوش، اسکندر مقدونی، سلوکیان و اشکانیان قرار گرفت. دیوارهای شهر بابل به عنوان یکی از عجایب جهان معرفی می‌شود. زیگورات آن

نیز به عنوان برج جهان شهرت یافته است. بازدیدکنندگان برلین می‌توانند دروازه ایشتار و مکان فرضی باغ معلق آن را بازدید کنند. پرستش خدای حامی مردوک در حالی رواج پیدا کرد که دانشمندان آن عصر آثار حقوقی و اداری و ادبی مرتبط با آن را در سراسر جهان باستان تبلیغ می‌کردند. بعضی از این آثار زمینه‌ساز شکل‌گیری متون عهد عتیق و هیتی شدند. همچنین طی یک هزاره مشاهدات پیوسته اخترشناسانه، علم بابلی بنیان‌های اخترشناسی یونانی و عربی را تشکیل داد. این محاسبات نجومی هم‌اکنون در دسترس و جزو به‌روزترین و معتبرترین مراجع جهانی است.

فهرست مطالب:

۱- سرزمین و مردم

۲- اکتشافات و حفاری‌ها

¹ Dalley, Stephanie, 2021, *The City of Babylon: A History, c. 2000 BC – AD 116*, Cambridge: Cambridge University Press.

- ۳- اولین پادشاهان تا پایان شورش بزرگ، ۱۸۹۴، ۱۷۳۳
  - ۴- حقوق، آموزش، ادبیات و راه نفوق (برتری)
  - ۵- از شورش بزرگ تا پایان سلسله اول، ۱۷۳۲-۱۵۹۲
  - ۶- شش قرن بعد: دودمان ایسن کاسی و پادشاهان ایلامی، ۱۵۹۲-۹۷۹
  - ۷- در سایه آشور، ۹۷۸-۶۲۵
  - ۸- امپراتوری: نیوپالاسار و نیوکندصر دوم، ۶۲۵-۵۶۲۱
  - ۹- از مرگ نیوکندصر دوم تا مرگ کمیوجیه، ۵۶۱-۵۲۲
  - ۱۰- از داریوش اول تا اسکندر و سلوکیان و تا حکومت اشکانیان
  - ۱۱- اولین پیروزی اشکانی، ۱۴۱ قبل از میلاد، دیدار تراژان در سال ۱۱۶ میلادی
- پیوست: کتاب پیدایش باب ۱۴: ۱-۱۶ و پیوندهای احتمالی با حاکمان خارجی در اوایل سلطنت حمورابی
- کتاب‌شناسی
نمایه

• آیین‌های متعالی زرتشتی با دستورات فارسی

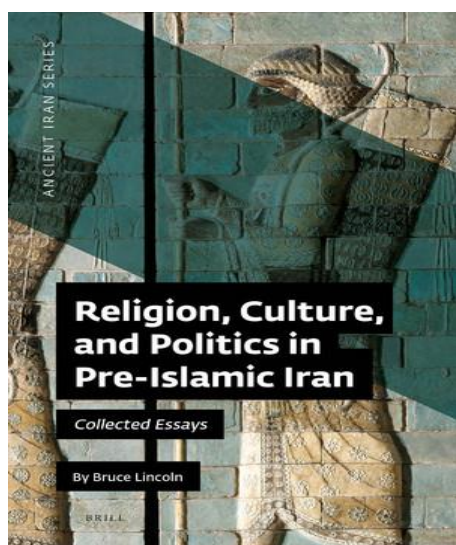
دستور نامدار و دستور رستم، ۱۴۰۰، یسن‌ها، ویسپرد، یشت ریثون با آداب دینی، (یسن‌ها (یسنا)، ویسپرد و یشت ریثون به همراه دستورالعمل‌های آیینی)، ویرایش کورش بلندی، تهران: فروهر.

این جلد یک نسخه از کتابچه راهنمای فارسی برای اجرای یسنا (یسن‌ها)، ویسپرد، یشت ریثون و بعضی دیگر از آیین‌هایی است که توسط دستور نامدار و دستور رستم، گردآوری و نوشته شده و در سال ۱۲۶۲ ه.ق (۱۲۲۴.ه.ش و ۱۸۴۶م) به چاپ

رسیده است. در نسخه کنونی، متن فارسی به همراه توضیحات و واژه‌نامه ارائه می‌شود. اهمیت این کتابچه راهنمای روحانی در آن است که آخرین مرحله از اجرای آیین‌های و مناسک بلند

زرتشتی توسط روحانیون ایرانی را قبل از کنار گذاشتن اجرای این مناسک ارائه می‌دهد؛ بنابراین یک منبع اساسی و مهم برای مطالعه آیین‌های زرتشتی در ایران محسوب می‌شود.

• دین، فرهنگ و سیاست در ایران پیش از اسلام^۱

لینکلن، بروس، ۲۰۲۱، دین، فرهنگ و سیاست در ایران پیش از ورود اسلام: بر اساس مقالات گردآوری شده (مجموعه ایران باستان؛ سری ۱۴)، لیدن، بوستون: بریل.

بروس لینکلن در زمینه دین، فرهنگ و سیاست در ایران پیش از اسلام، جنبه‌های مختلف اساطیر هند و ایرانی و زرتشتی پیش

از اسلام، ادیان و مسائل فرهنگی را به شکلی جامع ارزیابی می‌کند. این کتاب در ۴ بخش بر اساس مجموعه‌ای از شواهد که مستقیماً مرتبط با موضوع می‌باشد تدوین شده است. در اینجا مطالب برگرفته از اوستایی، فارسی باستان، پهلوی و ایرانی با سایر اطلاعات مانند مطالعات اسطوره‌ها و به‌خصوص اسطوره‌هایی مقایسه می‌شوند که پیامدهای کیهانی، اعمال آیینی، ساختارهای کیهان‌شناسی، زمان و مکانی، نقاط تلاقی دین، اخلاق، حقوق و سیاست، ابعاد ایدئولوژیک مرتبط با نظریه‌پردازی علمی و پزشکی، سازماندهی اجتماعی، روابط جنسیتی و غیره دارند.

¹. Lincoln, Bruce, 2021, *Religion, culture, and politics in pre-Islamic Iran: collected essays* (Ancient Iran Series). Leiden; Boston: Brill.

فهرست مطالب بخش اول: هند و ایرانی، اوستایی و ایرانی

- فصل ۱- وحدت و تنوع انسانی در اساطیر زرتشتی
فصل ۲- حقیقت یگانه و حقیقت چندگانه^۱ در اسطوره‌های آفرینش ایرانی
فصل ۳- برهان کیهانی دیوشناسی ایرانی
فصل ۴- به‌سوی اخلاقی مادی‌گرایانه‌تر: حشرات مودبی و زهر در اندیشه زرتشتی
فصل ۵- قبل از دین؟ مفهوم زرتشتی دئنا^۲ و دو افسانه در مورد آن

بخش دوم: فارسی باستان و هخامنشی

- فصل ۶- ناپایداری آخرالزمانی و سیاست در جهان باستان
فصل ۷- دین، امپراتوری و چشم‌انداز شرق‌شناسی: بحث‌های اخیر در مطالعات هخامنشی
فصل ۸- کمانداران ایرانی و باغ‌های بهشتی

بخش سوم: پهلوی

- فصل ۹- حدسیات فیزیولوژیکی و الگوهای اجتماعی در یک متن پهلوی
فصل ۱۰- حدسیات جنین‌شناسی و سیاست جنسیتی در یک متن پهلوی
فصل ۱۱- kīrēnīdan پهلوی^۳ و رد پای اساطیر آفرینش ایرانی

---

^۱ عبارت «The One and the Many» به پرسش فلسفی قدیمی اشاره دارد که توسط هراکلیتوس و پارمنیدس مطرح شده است و طبق آن بررسی می‌شود که «آیا حقیقت یگانه و یا چندگانه است»، مترجم با توجه به این پرسش معروف، فصل دوم از بخش اول کتاب دین، فرهنگ و سیاست در ایران پیش از اسلام را که تحت عنوان «The One and the Many in Iranian Creation Myths» قرار داشت، حقیقت یگانه و حقیقت چندگانه در اسطوره‌های آفرینش ایرانی، ترجمه کرده است.

^۲ ایزدبانویی که مظهر وجدان در آیین زرتشت و اساطیر ایرانی است؛ وی در پل چینود به داوری مردمان می‌نشیند. دئنا (دین)، تجسمی از ایزدبانوی دین است که کارهای نیک و اهورایی و وجدان روان انسان در گذشته را با زیبایی خود تجسم می‌بخشد (ژاله آموزگار، *اساطیر ایران باستان*، تهران: سمت، ۱۳۹۵، ۳۴).

^۳ واژه پهلوی که به معنای ساختن و آفریدن است (ایرج رضایی، *مروری بر آراء پیشین و ارائه چند پیشنهاد تازه درباره وجه تسمیه، پیشینه استقرار و تاریخ بنای شهر کرمانشاه*، پژوهشنامه تاریخهای محلی ایران، سال پنجم- شماره دوم- پیاپی ۱۰، ۶۱).

- فصل ۱۲- Cēšmag^۱، دروغ و برهان دیوشناسی در آیین زرتشتی
فصل ۱۳- ناهنجاری، علم و دین: رفتار سیارات از منظر زرتشتیان قرون میانی
فصل ۱۴- ناپاکی، خوراک و دیگری‌های دینی: موضوعی در اندیشه زرتشتی

بخش چهارم: مبانی ایرانی از منظر تطبیقی

- فصل ۱۵- افسانه آفرینش هند و اروپایی
فصل ۱۶- علاج مو و ناخن در میان هند و اروپایی‌ها
فصل ۱۷- مرکز جهان و سرآغاز زندگی (منشاء حیات)
فصل ۱۸- تعمقات هگلی در ارتباط با افسانه‌های هند و اروپایی
فصل ۱۹- از اخلاص تا قانون: yaoždā اوستایی و iūs^۲ لاتین
فصل ۲۰- از عمل به تشریفات مذهبی تا معرفت درونی: مسئله مغ‌ها

---

^۱ دیو چشمگ/چشمک بر اساس باورهای ایران باستان موجب گردباد و زمین‌لرزه و ویرانی می‌شود (زاله آموزگار، اساطیر ایران باستان، تهران: سمت، ۱۳۹۱، ۴۵).

^۲ واژه اوستایی «yaož.dā» به معنای تطهیر مطابق روش آیینی، پالودن، پاکسازی، سرزنده شدن است و از ریشه «yaoš» به معنای زندگی و تندرستی، آمده است. معادل این واژه در لاتین «iūs» به معنی زندگی، قانون، عدالت و وظیفه می‌باشد که از ریشه هند و اروپایی «yus» گرفته شده است (گلنار قلعه‌خانی و محسن محمودی، بررسی ریشه‌شناختی چند اصطلاح مرتبط با پزشکی و بیماری در ایران باستان، دانشگاه شیراز، ۱۳۹).